

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท

An Analysis of the Relationship of Samsāra in Theravada Buddhism

ญาณวดี พงศากลวัชร

Yannawadee Pongsakollawat

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding author, E-mail: napongsa@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท และ 2) เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร

ผลการวิจัยพบว่า 1) สังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง การท่องเที่ยวไปในสังสารที่เป็นการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพภูมิต่าง ๆ ของสัตว์โลก ด้วยอำนาจของ กิเลส กรรม วิบาก หมุนวนอยู่นั้นนั้นตราบเท่าที่ยังตัดกิเลส กรรม วิบากไม่ได้ ซึ่งเป็นการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์โลกทั้งหลาย ที่วนเวียนอยู่ในวัฏฏะที่ไม่รู้จบสิ้น ดังพระพุทธพจน์กล่าวว่า ภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้น เบื้องปลายไม่ได้ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีวิชาเป็นเครื่องขวางกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องประกอบไว้ ท่องเที่ยวไปมาอยู่ที่สุด มนุษย์ทุกคนตกอยู่ในวงจรแห่งสังสารวัฏ คือ เมื่อมีกิเลส การกระทำของคนมีกิเลสทั้งดีและชั่ว จัดเป็นกรรม และเมื่อทำกรรมก็ย่อมต้องมีวิบาก คือผลของกรรมนั้นด้วยเสมอ วงจรของสังสารวัฏ (กิเลส กรรม วิบาก) ประกอบ 3 ทาง (กาย วาจา ใจ)

2) ส่วนวงจรสังสารวัฏมีความสัมพันธ์ที่แยกออกจากกันไม่ได้กับหลักคำสอนเรื่องมรรค ผล และนิพพาน เรียกว่าโลกุตตรธรรม 9 เพราะชีวิตของมนุษย์มีลักษณะเป็นวงจร คือ มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป สาเหตุที่มนุษย์ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่อย่างไม่รู้จักจบสิ้น เพราะยังไม่ได้ตัดวงจรของสังสารวัฏตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา การตัดวงจรของสังสารวัฏตามหลักอริยสัจ 4 คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค และการตัดวงจรของสังสารวัฏ

ตามหลักการเจริญกรรมฐาน 2 อย่าง คือ 1. สมถกรรมฐาน 2. วิปัสสนากรรมฐาน

คำสำคัญ: สังสารวัฏ, พระพุทธศาสนา, เถรวาท

Abstract

The research paper has two goals: i) to examine Sasra in Theravada Buddhism, and 2) to assess Sasra's connection in Theravada Buddhism. This study employed with a documentary study.

The study's findings indicated that: 1) Saṃsāra in Theravada Buddhism means wandering around in samsaric sympathy, which is the cycle of rebirth in the many realms of beings under the influence of defilements, kamma, and rotating in such a way if it is not cut off. Defilements, karma, and barriers are unstoppable, as is the cycle of life and birth for all beings. It centres around never-ending cycles. "Monks, this round of Saṃsāra is endless," stated the Buddha. When uneducated beings are the hurdles, and passion is a component, they move to and from the most primitive stages. Every human being falls into the Saṃsāra cycle. In other words, when there is defilement, both good and evil deeds are regarded kamma, and while practicing kamma, there must be repercussions. There is always a kamma's effect. The three components of the Saṃsāra cycle defilements, karma, and obstacles are the body, speech, and mind.

2) The cycle of Saṃsāra is inextricably linked with the ideas of the path, consequences, and Nibbana. Because human life is cyclical, i.e., it emerges, exists, and dies, it is known as the 9 Lokuttara-dhamma: supermundane states. The reason why humans must cycle, and die is that they are born indefinitely. Because Saṃsāra 's cycle has not been cut in accordance with the Threefold Rule, namely morality, concentration, and wisdom. There are two basic meditation principles: Samatha meditation and Vipassana meditation.

Key words: Samsāra, Theravada, Buddhism

บทนำ

นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเป็นเพียงส่วนหนึ่งในสังสารวัฏคือ การเวียนว่าย ตายเกิด สังสารวัฏมีการเปลี่ยนแปลงได้ ชีวิตของเราเดินทางไปในสังสารวัฏ มีหมุนขึ้น หมุนลง ตกนรกแล้วต่อไปถ้าเรามีกรรมดีกลับไปขึ้นสวรรค์ หรือมาเกิดเป็นมนุษย์ คนที่เกิด เป็นพระพรหมด้วยกรรมดีบำเพ็ญญาณสมาบัติ ต่อไปเมื่อสิ้นบุญแล้วกลับไปตกนรกเพราะ มีกรรมชั่วในหนหลังได้ มันหมุนเวียนไปมา เรื่องราวเวียนว่ายตายเกิดนี้มีปรากฏขึ้นในพระ ญาณของพระพุทธเจ้าในวันตรัสรู้ 3 ประการคือ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ จุตูปปาตญาณ และอาสวักขยญาณ (พระสุรต สุปญโญ (สุขขุนทด), 2529: ก)

ฉะนั้น สังสารวัฏคือ ความท่องเที่ยวไปในอาการที่เป็นวงกลมหมุนวนอยู่ใน สงสาร เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วัฏสงสาร เป็นการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพภูมิต่าง ๆ ของ สัตว์โลกด้วยอำนาจ กิเลส กรรม วิบาก หมุนวนอยู่เช่นนั้นตราบเท่าที่ยังตัด กิเลส กรรม วิบากไม่ได้ ซึ่งปรากฏอยู่ในปัจจุสมุปบาทอันเป็นธรรมที่ลึกซึ้งยากแก่การเข้าใจ แม้ครั้งที่ พระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ ๆ ทรงประทับอยู่ ณ คงไม้โพธิ์ฤกษ์ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ในอุรุ เวลาประเทศ พระพุทธองค์ประทับนั่งด้วยบัลลังก์เดียว เสวยวิมุตตสุข ณ คงไม้โพธิ์ฤกษ์ ตลอด 7 วัน และทรงมนสิการปัจจุสมุปบาท (ส.นิ. (ไทย) 16/21/38) หรือเรียกอีกอย่าง หนึ่งว่า อิทัปปัจจยตา (ส.นิ. (ไทย) 16/21/38) มี 12 ประการ ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 พวก เรียก ว่า ไตรวัฏ หรือ วัฏฏะ 3 (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต), 2533: 19) องค์ประกอบ คือ กิเลส กรรม วิบาก เมื่อบุคคลทำอะไรลงไป ไม่ว่าจะทางใด หากทำลงไปด้วยกิเลสที่อยู่ในใจ จะก่อให้เกิดกรรม เมื่อเกิดกรรมจะเกิดวิบากกรรม คือผลตามมาวิบากหรือผลอันนี้จะก่อให้เกิด กิเลสขึ้นอีก และกิเลสจะก่อให้เกิดกรรมขึ้นอีก กรรมนี้จะก่อให้เกิดวิบากหรือผลขึ้นอีก วน เวียนไปอย่างนี้เรื่อย ๆ จนกว่าคนจะดับกิเลสหมดสิ้น จึงจะหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตาย เกิด ถ้าบุคคลต้องการจะพ้นจากสังสารวัฏจะต้องปฏิบัติอย่างไร จึงจะเป็นอันตัดวงจร กิเลส กรรม วิบากหรือวัฏฏจักร 3 ซึ่งพาให้จิตหรือสัตว์โลก หมุนเวียนเกิดเวียนตายได้รับทุกข์หนัก เบาอยู่ในโลกไม่รู้จักจบสิ้นให้จบสิ้นไปได้ด้วยเหตุผลข้างต้น (พระครูปลัดพิเชษฐ์ อคฺคธมฺโม, 2560: 13) ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาความสัมพันธ์ของสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อต้องการศึกษาวิเคราะห์สังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อสามารถนำมาใช้เป็น แนวทางในการประพฤติปฏิบัติแก่พุทธศาสนิกชนได้

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยทำการรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) จากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสส รวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) จากหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ โดยมุ่งศึกษาความหมาย ความสำคัญและองค์ประกอบของสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท การค้นคว้าจากข้อมูลดังนี้

- 1) เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสส
- 2) เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ หนังสือ เอกสารตำรา บทความทางวิชาการ วารสาร เอกสาร วิทยานิพนธ์ รายงานวิจัย สื่ออิเล็กทรอนิกส์และเอกสารทางวิชาการอื่น ๆ ของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผลการวิจัย

1. สังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ความหมายสังสารวัฏ สังสารวัฏ หมายถึง ความท่องเที่ยวไปในอาการที่เป็นวงกลมหมุนวนอยู่ในสงสาร เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วัฏสงสารเป็นการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพภูมิต่าง ๆ ของสัตว์โลกด้วยอำนาจ กิเลส กรรม วิบาก หมุนวนอยู่เช่นนั้นตราบเท่าที่ยังตัดกิเลส กรรม วิบากไม่ได้ ซึ่งปรากฏอยู่ใน ปฏิจจสมุปบาทอันเป็นธรรมที่ลึกซึ้งยากแก่การเข้าใจ แม้ครั้งที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ทรงประทับอยู่ ณ ฌวมโพธิ์พฤกษ์ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ในอุรุเวลาประเทศ พระพุทธองค์ประทับนั่งด้วยบัลลังก์เดียว เสวยวิมุตตสุข ณ ฌวมโพธิ์พฤกษ์ตลอด 7 วัน และทรงมนสิการปฏิจจสมุปบาท หรือ อิทปปัจจยตา (ส.นิ. (ไทย) 16/21/38) มี 12 ประการ ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 พวก เรียกว่า ไตรวัฏ หรือวัฏฏะ 3 (พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต), 2533: 19) องค์ประกอบ คือ กิเลส กรรม วิบาก เมื่อบุคคลทำอะไรลงไป

ไม่ว่าทางใด หากทำลงไปด้วยกิเลสที่อยู่ในใจจะก่อให้เกิดกรรม เมื่อเกิดกรรมจะเกิดวิบากกรรมคือผลตามมา วิบากหรือผลอันนี้จะก่อให้เกิดกิเลสขึ้นอีก และกิเลสจะก่อให้เกิดกรรมขึ้นอีก กรรมนี้จะก่อให้เกิดวิบากหรือผลขึ้นอีก วนเวียนไปอย่างนี้เรื่อย ๆ ไม่รู้จักจบสิ้น

องค์ประกอบของสังสารวัฏ 3 ประการ คือภูมิชั้นต่ำ ภูมิชั้นกลาง และภูมิชั้นสูง ภูมิเหล่านี้ หมายถึงสถานที่เกิดของสัตว์ทั้งหลายนั่นเอง ซึ่งเป็นวงจรของการเวียนว่ายตายเกิดจะมีการหมุนเวียนไปตามยุคภพธรรม ซึ่งจะได้กล่าวเป็นชั้น ๆ เพื่อให้เข้าใจได้ง่าย ดังนี้

1) เภฏภูมิวัฏฏสงสาร คือภูมิที่อยู่ในระดับต่ำผู้ที่อยู่ในภูมินี้ต้องได้รับความทุกข์ทรมานมาก หรือมีแต่ความทุกข์เท่านั้น การท่องเที่ยวไปในโลกเบื้องต่ำ อันมีความทุกข์ทรมานโดยส่วนเดียว หากความเจริญมิได้มีอยู่ 4 ภูมิ หรืออบายภูมิ คือ (1) นิรยภูมิ (2) ปิตติวิสัยภูมิ (3) อสุรกายภูมิ (4) ตีรัจฉานภูมิ)

2) มัชฌิมวัฏฏสงสาร คือภูมิชั้นกลาง อยู่ในระดับดี ผู้ที่เกิดในภูมินี้จึงมีความสุขตั้งแต่มีความทุกข์บ้าง หรือมีความสุขพอประมาณจนถึงความสุขมาก จึงประกอบด้วยภูมิต่าง ๆ มากมาย เรียงจากต่ำไปหาสูง ดังนี้ (1) มนุสสภูมิ คือ โลกมนุษย์ (2) จาตุมหาราชิกภูมิ คือภูมิเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา (3) ดาวดึงส์ภูมิ คือภูมิเทวดาชั้นดาวดึงส์ (4) ยามาภูมิ คือภูมิเทวดาชั้นยามา 5. ตุสิตาภูมิ คือภูมิเทวดาชั้นตุสิต 6. นิมมานรตีภูมิ คือภูมิเทวดาชั้นนิมมานรตี 7. ปรมิตตวสวัตตีภูมิ คือภูมิเทวดาชั้นปรมิตตวสวัตตี)

3) อปรินิวัฏฏสงสาร คือภูมิชั้นสูง เป็นที่อยู่ของพรหมทั้งหลาย ผู้ที่เกิดในภูมินี้จะมีความสุขอย่างประณีต แต่ก็ยังมีทุกข์เจือปนอยู่บ้าง อปรินิวัฏฏสงสาร ประกอบไปด้วยภูมิต่าง ๆ

ความสำคัญของสังสารวัฏ พระพุทธศาสนามีแนวคิดเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมก็เพื่อที่จะให้มองเห็นความสำคัญในเรื่องนี้ และใช้ปัญญาพิจารณาโดยแยกคายการให้ผลของกรรมย่อมแตกต่างกันไป กรรมบางอย่างให้ผลในชาตินี้ เรียกว่า ทิฏฐธรรมเวท นียกรรม กรรมบางอย่างให้ผลในชาติหน้าเรียกว่าอุปปีชชเวทนียกรรม และกรรมบางอย่างให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป เรียกว่า อปรปรเวทนียกรรม กรรมเป็นของผู้ใด ผลกรรมก็ย่อมเป็นของผู้นั้นจะยกไปให้ผู้อื่นไม่ได้ นี้แสดงให้เห็นถึงความ เป็นเหตุและเป็นผลของกันและกัน กรรมนั้นขึ้นอยู่กับว่าช้าหรือเร็วเท่านั้นเมื่อมีผู้ทำกรรม ผลแห่งกรรมก็ย่อมตอบสนองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ผู้กระทำความดีย่อมได้รับผลดี ครั้นตายไปเขาก็ต้องไปเกิดในสุคติ ผู้กระทำความชั่วก็ย่อมได้รับผลชั่ว ครั้นตายไปเขาก็ต้องไปเกิดในทุคติ เช่นในอดีตชาติเราทำกรรมชั่วพอมานในชาตินี้ผลของกรรมชั่วตอบสนองเราก็ทำกรรมดีเพื่อบรรเทาผลของกรรมชั่วใน

อดีตให้อ่อนกำลังแต่กรรมดีในชาตินี้จะเป็นอุปนิสัยปัจจัยในชาตินี้และชาติหน้า ต่อไปการเกิดใหม่ด้วยอำนาจผลของกรรมนั้นไม่ว่าจะเกิดในโลกมนุษย์ โลกสวรรค์และโลกนรกก็ถือว่าเป็นความทุกข์ทั้งสิ้น สรรพสัตว์ทั้งหลายต้องวนเวียนอยู่ในภพน้อยภพใหญ่ ชาติแล้วชาติเล่าเนื่องมาจากกรรมนั่นเองดังพระพุทธพจน์ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลคิดแล้วจึงกระทำการกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ก็เหตุเกิดแห่งกรรมเป็นไฉนคือผัสสะเป็นเหตุ เกิดกรรมก็ความต่างแห่งกรรมเป็นไฉน คือกรรมที่ให้วิบากในนรกก็มีที่ให้วิบาก ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานก็มีที่ให้วิบาก ในเปรตวิสัยก็มีที่ให้วิบาก ในมนุษย์โลกก็มีที่ให้วิบาก ในเทวโลกก็มี (อง.ฉก. (ไทย) 22/334/464-465)

สังสารวัฏไม่ปรากฏเบื้องต้นและเบื้องปลาย โดยการเปรียบเทียบกับการนำหญ้า ท่อนไม้ กิ่งไม้ และใบไม้ ที่มีอยู่ในชมพูทวีปทั้งหมดมาทำเป็นมัด ๆ ละ 4 นิ้ว และสมมติให้แต่ละมัดนั้นเป็นมารดาของเรา เป็นมารดาของมารดาของเรา เช่นนี้เรื่อยไป ในที่สุดแล้วจะพบว่า หญ้า ท่อนไม้ กิ่งไม้และใบไม้ ที่มีอยู่ในชมพูทวีปทั้งหมดที่เรานำมาใช้สมมติแทนมารดาของเราในภพชาติต่าง ๆ ที่เราเคยเกิดมาในสังสารวัฏนั้นหมดไปก่อน ที่จะนับจำนวนของผู้ที่เคยเกิดเป็นมารดาและมารดาของมารดาของเราได้ครบถ้วน (ส.นิ. (ไทย) 16/125/326-217) หรือทรงเปรียบเทียบกับการนำดินทั้งหมดมาปั้น โดยสมมติให้เป็นบิดา บิดาของมารดา ซึ่งในที่สุดก็จะเห็นว่าแผ่นดินนี้หมดไปก่อนที่จะนับบิดาเป็นต้น

สังสารวัฏมิใช่วิชาและตัณหาเป็นตัวขับเคลื่อน แนวคิดเรื่องสังสารวัฏไม่ได้แสดงการเกิดและตายของสัตว์ทั้งหลายไว้โดยปราศจากเหตุปัจจัย แต่ยังระบุถึงอริชาและตัณหาว่าเป็นสาเหตุของการหมุนวนในกระแสของการเกิดและตาย สังสารวัฏของสัตว์ทั้งหลายจึงถูกขับเคลื่อนโดยอริชาและตัณหาดำเนินเรื่อยไปโดยไม่มีจุดตั้งต้นและจุดสิ้นสุด ซึ่งสังสารวัฏเป็นเรื่องของสัตว์ที่ถูกครอบงำโดยอริชาและตัณหา สัตว์ทั้งหลายจะอยู่ในกระแสของการเกิดและตายนี้ต่อไปตราบเท่าที่อริชาและตัณหายังไม่ถูกทำลายให้หมดสิ้นไปในพระสูตรหลายแห่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสเน้นย้ำกับพระสาวกว่า ความไม่รู้ (อริชา) (อริยสัจ 4 คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) เป็นเหตุทำให้พระองค์และพระสาวกต้องท่องเที่ยวเร่ร่อนในสังสารวัฏตลอดกาลยาวนาน (ที.ม.(ไทย) 10/155/99)

สังสารวัฏมีการเคลื่อนไปมาระหว่างภพหนึ่งสู่อีกภพหนึ่ง สิ่งทั้งหลายในสังสารวัฏตกอยู่ในกระแสความเปลี่ยนแปลง ไม่หยุดนิ่งคงที่ สัตว์ทั้งหลายที่เวียนว่ายในสังสารวัฏโดยมีอริชาและตัณหาคอยขับเคลื่อนไม่ได้ตั้งมั่นอยู่ในภพใดภพหนึ่งอย่างเที่ยง

แต่ เพราะการดำรงอยู่ของสัตว์ทั้งหลาย นอกจากจะถูกจำกัดโดยกำหนดเวลาในภพนั้น ๆ แล้ว ยังขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่าง ๆ ที่อาจส่งผลให้ชีวิตในภพ ๆ นั้นต้องสิ้นสุดลง การเป็นสภาพที่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่าง ๆ ทำให้ภพภูมิของสัตว์เปลี่ยนแปลงไปด้วย กล่าวคือ สังสารวัฏ ประกอบด้วยภพที่เป็นสุคติ เช่นการเกิดเป็นมนุษย์ หรือการเกิดเป็นเทวดา และภพที่เป็นทุคติ เช่นการเกิดในนรกหรือการเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน การเกิดในภพเหล่านี้เป็นไปตามกฎแห่งกรรม (พระไพฑูริย์ ธีรสุทธิ (คำคุณ), 2561: 13)

วงจรของสังสารวัฏ เป็นการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารในพระพุทธศาสนา เถรวาท แบ่งออกเป็น 3 ประการ คือ 1) วงจรของกิเลสเช่น ในพรหมชาลสูตรว่า ติณฐิ 62 สัสตวาทะ 4 กล่าวว่ สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ อาศัยความเพียรเครื่องเผา กิเลส ความเพียรที่ตั้งมั่นเป็นต้น มี 3 ตระกูล คือ (1) กิเลสตระกูลโลกะ (2) กิเลสตระกูล โทสะ (3) กิเลสตระกูลโมหะ 2) วงจรของกรรมตามนัย แห่งจุฬกัมมวิภังคสูตร พระพุทธ องค์ทรงแสดงถึงเหตุที่ทำให้บุคคลและสัตว์แตกต่างกันตามกรรมของตน คือ สัตว์ทั้งหลาย มีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรม เป็นที่พึ่งอาศัย กรรมจำแนกสัตว์ให้เลวและดีต่างกันเป็นต้น และ 3) วงจรของวิบากในสังคิตติ สูตรได้แบ่งบุคคลที่จะต้องรับกรรมตามที่ตนได้กระทำไว้ 4 ประเภท คือ (1) ผู้มีตมา และมีต ไป (2) ผู้มีตมา แต่สว่างไป (3) ผู้สว่างมา แต่มีตไป (4) ผู้สว่างมา และสว่างไป (ที.ปา. (ไทย) 11/314/297)

ความสัมพันธ์ของสังสารวัฏ ได้แก่ เกิดแล้วตายแล้วเกิดใหม่แล้วตายอีกแล้วเกิด ใหม่อีก วนเวียนอยู่อย่างนี้ไม่มีวันจบสิ้น ดังพระพุทธพจน์ว่า ภิกษุทั้งหลาย สังสารนี้กำหนด ที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีวิชาเป็นเครื่องขวางกั้น มีตัณหาเป็นเครื่อง ประกอบไว้ท่องเที่ยวไปมาอยู่ที่สุดเบื้องต้นไม่ปรากฏ มี 3 ประการ คือ (1) กิเลส (2) กรรม (3) วิบาก (ส.นิ. (ไทย) 16/129/215)

สังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท การเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์โลกผู้ยังมี กิเลสตราบติดที่ยังเป็นปุถุชนคนมีกิเลสหนาก็ย่อมมีโอกาสทำกรรมชั่วบ้าง กรรมดีบ้าง ชีวิต ก็เวียนว่ายตายเกิดและรับผลแห่งการกระทำของตนในสังสารวัฏ เพราะสังสารวัฏไม่มี ที่สิ้นสุด แห่งการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์โลก จะสิ้นสุดก็ต่อเมื่อได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ แล้ว ทั้งนี้พระอรหันต์ในบั้นปลายของชีวิตก็จะเข้าถึงพระนิพพานสิ้นภพชาติไม่ต้องมาเวียน วายตายเกิดอีก สังสารวัฏตามคติของพุทธศาสนาเถรวาทนั้นยาวนานไม่มีที่สิ้นสุด ยากที่จะ กำหนดได้ มีกิเลสตัณหาเป็นเครื่องชักนำ คัมภีร์ในพระพุทธศาสนาปรากฏข้อความเกี่ยวกับ

เรื่องราวการเวียนว่ายตายเกิดของบุคคลทุกระดับ แสดงให้เห็นว่าคนทำดีแล้วจะได้รับผลดี คือความสุข ถ้าทำชั่วก็จะได้ผลคือความทุกข์ หากจะกล่าวถึงบุคคลในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่พระพุทธเจ้าจนถึงพระสาวก ดังปรากฏเรื่องใน อปทานพุทธวงศ์ เถรคาถา เถรีคาถา ธรรมบท โดยที่เกี่ยวกับคำสอนเรื่องสังสารวัฏ หรือวัฏฏะ 3 หรือ ไตรวัฏฏ์ มี 1) กิเลสวัฏฏ์ หมายถึงวงจรกิจเลส ประกอบด้วยอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน 2) กรรมวัฏฏ์ หมายถึง วงจรกรรมประกอบด้วยสังขารและภพ 3) วิปากวัฏฏ์ หมายถึง วงจรวิปาก ประกอบด้วย วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ซึ่งแสดงออกในรูปปรากฏที่เรียกว่า อุปัตติภพ ขาติ ขรามรณะ เป็นต้น (วิสุทฺธิ. 3/198) ก็ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับกระบวนการของสังสารวัฏที่มีการเวียนว่ายตายเกิดอยู่หลายภพหลายชาติ

2. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พุทธวิธีในการละและตัดขาดจากสังสารวัฏ ไว้ 3 วิธี คือ (1) การตัดดวงจรของสังสารวัฏตามหลักไตรสิกขา 1) หลักศีล คือ ศีล 5 เป็นข้อห้ามในลำดับเบื้องต้น เมื่อนุชย์รักษาระยะ 5 ประการ คือ (1) เว้นจากการฆ่าสัตว์ (2) เว้นจากการลักทรัพย์ (3) เว้นจากประพฤติดินในกาม (4) เว้นจากการพูดปด (5) เว้นจากการดื่มสุรา และเมรัย ฉะนั้น ศีล 5 เป็นพื้นฐานขั้นต้นของมนุษย์ ส่วนศีล 8 ของอุบาสกอุบาสิกา ศีล 10 ของสามเณร ศีล 227 ของภิกษุ และศีล 311 ของภิกษุณี สิ่งที่เราควรปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบเพื่อที่จะตัดดวงจรแห่งสังสารวัฏ 2) หลักสมาธิ คือ จิตที่อบรมด้วยสมาธิ ย่อมหลุดพ้น จากกามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ (ที.ม. (ไทย) 20/142/89) โดยมีศีลเป็นพื้นฐานรองรับสมาธิ และ 3) หลักปัญญา คือ ความรอบรู้ในกองสังขาร ฉะนั้น ปัญญาจึงจัดว่าเป็นธรรมะที่สำคัญที่ควรพัฒนา ให้ขึ้นในใจ ที่มีความสำคัญมากสำหรับการคิดดี และสำหรับการทำความดี อันจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับชีวิต มีอยู่ 2 ระดับคือ (1) ระดับโลกียปัญญา เป็นปัญญาที่เกี่ยวกับทางโลก และ (2) ระดับโลกุตตรปัญญา เป็นปัญญาที่เหนือจากโลก จุดมุ่งหมายสำคัญ คือ สามารถตัดดวงจรสังสารวัฏได้ไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร และ (2) ตามหลักอริยสัจ 4 คือ ตามหลักทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค และ (3) การตัดดวงจรของสังสารวัฏด้วยการเจริญกรรมฐาน 2 อย่าง คือ (1) สมถกรรมฐาน (2) วิปัสสนากรรมฐาน ปฏิบัติธรรมตามแนวแห่งโพธิปักขิยธรรมอันเป็นหลักปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ ทั้งปวง (อภิ.สง. (ไทย) 34/11/14) และสามารถตัดดวงจรแห่งสังสารวัฏบรรลुพระอรหันต์แล้ว นิพพานไม่กลับมาเกิดอีกต่อไป

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของสังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท ดังนี้

ความสัมพันธ์ของกิเลส กิเลส คือ 1) กิเลสอิงอยู่ในวัตถุภพ 2) กิเลสมีสภาพน่าสะพรึงกลัว 3) กิเลสมีสภาพเบียดเบียน กิเลสในวงจรแห่งปฏิจสมุปบาทคือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ในส่วนของอวิชชาท่านแสดงไว้ในวิภังคสูตร สังยุตตนิกาย นิทานวรรคว่า ความไม่รู้ในทุกข์ ความไม่รู้ในเหตุเกิดแห่งทุกข์ ความไม่รู้ในความดับทุกข์ ความไม่รู้ในปฏิบัติที่จะทำให้ถึงความดับทุกข์นี้เรียกว่า อวิชชา ภิกษุทั้งหลาย เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ...ดังพรรณนามาฉะนี้ ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ ก็เพราะอวิชชานั้นแหละดับด้วยการสํารอกโดยไม่เหลือ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ...ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ ดูกรท่านผู้มีอายุ อริยสาวกผู้ได้สดับแล้วในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งคุณ โทษและอุบายเครื่องสลัดออกแห่งรูป ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งคุณ โทษ และอุบายเครื่องสลัดออกแห่งเวทนา...แห่งสัญญา...แห่งสังขาร...แห่งวิญญาณ ท่านผู้มีอายุ นี้เรียกว่า วิชชา และบุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยวิชา ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล (ส.ช. (ไทย) 17/325/167) เมื่อวงจรกิเลสแรกคืออวิชชาดับไปทุกข์ก็สิ้นไป วงจรอื่นก็หมดไปด้วยดังที่ปรากฏในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรว่าปัญญาอันรู้เห็นได้เกิดขึ้นแล้วแก่เราว่า ความพิเศษของเราไม่กลับกำเริบชาตินี้เป็นที่สุดภพใหม่ไม่มีต่อไป โดยสรุปกิเลส คือสภาพที่ทำให้จิตเศร้าหมองในทสกนิเทศ อภิชฌ วิภังค์ปกรณ์ แสดงไว้ 10 ประการดังนี้คือ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ อนอตตปปะ เหล่านี้เรียกว่ากิเลสวัตร วิธีกำจัดกิเลสทั้งสิบประการนั้นทำตามลำดับขั้นแห่งมรรคและผลทั้งสี่ประการดังนี้ ปัญญาในโสดาปัตติมรรค ปัญญาในโสดาปัตติผล ปัญญาในสกทาคามีมรรค ปัญญาในสกทาคามีผล ปัญญาในอนาคามีมรรค ปัญญาในอนาคามีผลปัญญาในอรหัตตมรรค ปัญญาในอรหัตตผล

ความสัมพันธ์ของกรรม เป็นการกระทำของบุคคลที่ยังมีกิเลสต้นเหตุ ดังที่พระผู้มี พระภาคเจ้าตรัสว่า ตัณหาทำคนให้เกิดอีก จิตของคนนั้นย่อมพล่านไป เวียนว่ายในวิภูฏสงสาร กรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้าของสัตว์ กรรมตามนัยแห่งอรรถกถาทานจึงแบ่งออกเป็นกรรม 12 คือ 1) ชนกกรรม 2) อุปัตถัมภกรรม 3) อุปปีฬกรรม 4) อุปฆาตกรรม 5) ครุกกรรม 6) อาสันนกรรม 7) อาจिनณกรรม หรือพหุลกรรม 8) กตัตตกรรม หรือกฏัตตวาปนกรรม 9) ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม 10) อุปปัชชเวทนียกรรม 11) อปราปริยเวทนียกรรม 12) อโหสิกรรม คือ กรรมที่เลิกให้ผลไปโดยปริยาย การที่สัตว์จะกำเนิดในภพใดจึงขึ้นอยู่กับกรรมของแต่ละบุคคลเป็นเกณฑ์ ดังพุทธวจนะ ที่เรามักจะได้ยินเสมอว่า “กมฺมุณา วตฺต

ตี โลโก” สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม วิบากแห่งกรรมว่ามี 3 ประการ คือ กรรมที่ให้ผลในปัจจุบัน กรรมที่ให้ผลในภพที่เกิด กรรมที่ให้ผลในภพต่อ ๆ ไปนี้เรียกว่าวิบากแห่งกรรม ความดับแห่งกรรมเป็นไฉนคือความดับ แห่งกรรมย่อมเกิดขึ้นเพราะความดับแห่งผัสสะ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 ประการนี้แล คือ สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิเป็นปฏิปทาให้ถึงความดับแห่งกรรม (อง.ฉก. (ไทย) 22/334/365)

ความสัมพันธ์ของวิบาก วิบากในปัจจุสมุขูปบาทได้แก่ วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ซึ่งแสดงออกในรูปปรากฏที่เรียกว่าอุปปัตติภพ ขาดิ ขรา มรณะซึ่งมีปรากฏในวิภังคสูตรว่ากัวิญญาณเป็นไฉน วิญญาณ 6 หมวดเหล่านี้คือ จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ นี้เรียกว่าญาณ ก็นามรูปเป็นไฉน เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการนี้เรียกว่านาม มหาภูตรูป 4 และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป 4 นี้เรียกว่ารูป นามและ รูปตั้งพรณนามาจะนี้ เรียกว่านามรูป สฬายตนะเป็นไฉน อายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้เรียกว่าสฬายตนะ ผัสสะเป็นไฉน ผัสสะ 6 หมวดเหล่านี้คือ จักขุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส นี้เรียกว่าผัสสะ เวทนาเป็นไฉน เวทนา 6 หมวดเหล่านี้คือ จักขุสัมผัสสชา เวทนา โสตสัมผัสสชาเวทนา ฆานสัมผัสสชาเวทนา ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา กายสัมผัสสชาเวทนา มโนสัมผัสสชาเวทนา นี้เรียกว่า เวทนา ข้อที่เรากล่าวไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย พึงทราบเวทนา ฯลฯ ปฏิปทาให้ถึงความดับแห่งเวทนา (อง.ฉก. (ไทย) 22/334/365) ดังนั้น เราอาศัยอะไรกล่าว ภิกษุทั้งหลาย เวทนา 3 ประการนี้ คือสุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา ก็เหตุเกิดแห่งเวทนาเป็นไฉน คือ ผัสสะเป็นเหตุเกิดแห่งเวทนา ก็ความต่างกันแห่งเวทนาเป็นไฉน คือสุขเวทนาที่เจือด้วยอามิสมีอยู่ สุขเวทนาที่ไม่เจือด้วยอามิสมีอยู่ทุกขเวทนาที่เจือด้วยอามิสมีอยู่ ทุกขเวทนาที่ไม่เจือด้วยอามิสมีอยู่ อทุกขมสุขเวทนาที่เจือด้วยอามิสมีอยู่ อทุกขมสุขเวทนาที่ไม่เจือด้วยอามิสมีอยู่ นี้เรียกว่า ความต่างแห่งเวทนา วิบากแห่งเวทนาเป็นไฉน คือ การที่บุคคลผู้เสวยเวทนาอยู่ย่อมยังอติภาพที่เกิดขึ้นจากเวทนานั้น ๆ ให้เกิดขึ้น เป็นส่วนบุญหรือเป็นส่วนมิใช่บุญ นี้เรียกว่าวิบากแห่งเวทนา ก็ความดับแห่งเวทนาเป็นไฉน คือ ความดับแห่งเวทนาย่อมเกิดขึ้นเพราะความดับแห่งผัสสะ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 ประการนี้แล คือ สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ เป็นข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งเวทนา ภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อใดอริยสาวกย่อมทราบชัดเวทนา เหตุเกิดแห่งเวทนา ความต่างกันแห่งเวทนา วิบากแห่งเวทนา ความดับแห่งเวทนาปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งเวทนา ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งเวทนาอย่างนี้ ๆ เมื่อนั้น อริยสาวกนั้นย่อมทราบชัด พรหมจรรย์อันเป็นไปในส่วนแห่งการชำระกิเลส เป็นที่ดับเวทนานี้ข้อที่เราว่า

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงทราบเวทนา ฯลฯ ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับเวทนา ดังนี้ นั้น เราอาศัยข้อนี้กล่าว (อ.จ. (ไทย) 22/334/365) ชาติเป็นไฉน ความเกิด ความบังเกิด ความหยั่งลง เกิด เกิดจำเพาะ ความปรากฏแห่งขันธ ความได้อายตนะครบในหมู่สัตว์นั้น ๆ ของ เหล่าสัตว์นั้น ๆ นี้เรียกว่าชาติภิกษุทั้งหลาย ก็ชราและมรณะเป็นไฉน ความแก่ ภาวะของความแก่ ฟันหลุดผมหงอก หน้างเหี่ยว ความเสื่อมแห่งอายุ ความแก่หง่อมแห่งอินทรีย์ในหมู่สัตว์นั้น ๆ ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ นี้เรียกว่าชรา ก็มรณะ เป็นไฉน ความเคลื่อน ภาวะของความเคลื่อน ความทำลาย ความอันตราย มฤตยู ความตาย กาลกิริยา ความแตกแห่งขันธ ความทอดทิ้งซากศพ ความขาด แห่งชีวิตอินทรีย์ จากหมู่สัตว์นั้น ๆ ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ นี้เรียกว่ามรณะ ชราและมรณะ ดังพรรณนามาฉะนี้ เรียกว่า ชราและมรณะ ความดับแห่งวงจรปฏิจจสมุปบาทนั้นมิใช่แต่ในสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่า โคตมะเท่านั้นแม้ในสมัยอื่นก็มีผู้คิดได้ตั้งคำว่า พระวิปัสสีโพธิสัตว์ได้มีความปริวิตกตั้งนี้ว่า เมื่ออะไรหนอไม่มี ชราและมรณะจึงไม่มี เพราะอะไรดับ ชรา และมรณะจึงดับ ภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์ เพราะกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย จึงได้รู้ด้วยปัญญาว่า เมื่อชาติไม่มี ชราและมรณะ จึงไม่มี เพราะชาติดับ ชราและมรณะจึงดับ หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง (ส.นิ. (ไทย) 16/24/6) และสามารถตัดวงจรแห่งสังสารวัฏบรรลุพระอรหันต์แล้วนิพพานไม่กลับมาเกิดอีกต่อไป

อภิปรายผล

สังสารวัฏ คือ การท่องเที่ยวไปเป็นวงกลมวนเวียนอยู่มี 3 ประการ คือ 1) กิเลส 2) กรรม 3) วิบาก มนุษย์ทุกคนตกอยู่ในวงจรแห่งสังสารวัฏ คือเมื่อมีกิเลส การกระทำของคนมีกิเลสทั้งดีและชั่ว จัดเป็นกรรมและเมื่อทำกรรมก็ย่อมต้องมีวิบาก คือผลของกรรมนั้นด้วยเสมอ วงจรของสังสารวัฏ คือ กิเลส กรรม วิบาก มีองค์ประกอบ ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจาและทางใจ ส่วนความเชื่อเรื่องวงจรสังสารวัฏ มีความสัมพันธ์ที่แยกออกจากกันไม่ได้กับหลักคำสอนเรื่อง มรรค ผล และ นิพพาน รวมเรียกว่าโลกุตตรธรรม 9 เพราะชีวิตของมนุษย์มีลักษณะเป็นวงจร คือ มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป สาเหตุที่มนุษย์ต้องมาเวียนว้ายตายเกิดอยู่อย่างไม่รู้จักจบสิ้นเช่นนี้ ส่วนความสัมพันธ์และการตัดวงจรของสังสารวัฏตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และ ปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพระโฆษาจารย์ อริยสัทธ (คำคุณ), เรื่องศึกษาเชิงวิเคราะห์ แนวคิดเรื่องสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาท ผลการวิจัยพบว่า การจะหลุดพ้นจากสังสารวัฏได้นั้น จะต้องปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทา คือ ทางสายกลาง ได้แก่ อริยมรรคมี

องค์ 8 ประการ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวาจาเมะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ สรูปก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง ศีลเป็นคุณสมบัติเบื้องต้น จะต้องมีเป็นอันดับแรก เมื่อมีศีลแล้วก็เหมาะที่จะเจริญสมาธิจิต ที่มีสมาธิตั้งมั่นดีแล้วก็เหมาะที่จะเจริญปัญญาและการเจริญปัญญานี้ จะนำไปสู่การรู้แจ้งเห็นจริงจนสามารถกำจัดกิเลสอันเป็นสาเหตุได้และหลุดพ้นจากสังสารวัฏในที่สุด (พระไพฑูริย์ ภิรตฺโช (คำคุณ), 2561: 107). และสอดคล้องกับแนวคิดของ พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์). เรื่องนรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนา เถรวาท ผลการวิจัยพบว่า นรกและสวรรค์ในแง่ที่เป็นสถานที่ เป็นดินแดนสำหรับเวียนเกิดเวียนตายของสัตว์ ผู้มีกิเลส นรกเป็นจุดหมายสุดท้าย (จุดหมายที่ไม่ได้ตั้งไว้) ของสัตว์ผู้ทำความชั่วทางกาย วาจา และใจ ซึ่งหมายถึงสัตว์ทุกจำพวก ไม่จำเป็นว่าต้องเป็นมนุษย์เท่านั้น จะถูกลงโทษด้วยวิธีการที่โหดเหี้ยมที่สุด เพื่อให้สัตว์บาปนั้นได้รับความเจ็บปวดมากที่สุด เหมาะสมกับบาปกรรมที่เขาเคยกระทำไว้ เมื่อครั้งก่อนตาย สวรรค์เป็นจุดหมายระดับหนึ่งของผู้ทำความดีโดยการให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา ได้ระดับหนึ่งจนถึงระดับรูปุญาน 4 และอรุญาน 4 แต่ไม่ใช่จุดหมายสุดท้ายของผู้ทำความดีในทางพระพุทธศาสนา สวรรค์ คือ ดินแดนสำหรับเสวยผลกรรมดีระดับโลกิยะ ผู้ไปเกิดในสวรรค์ส่วนมากมีความสุขแบบชาวบ้านทั่วไป เสวยสุขที่เจือด้วยความทุกข์ คือ มีเศษของความทุกข์ติดอยู่ ผู้ไปเกิดในสวรรค์มักเป็นผู้ที่ได้กระทำบุญด้วยการถวายสิ่งของแก่ผู้อื่น หรือมีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ประกอบด้วยอินทริยธรรม 5 คือ ความเชื่อ (ศรัทธา), ความเพียร (วิริยะ), ความระลึกได้ (สติ), ความตั้งใจมั่น (สมาธิ), และความรอบรู้ (ปัญญา) (พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์), 2533: 92-93).

ส่วนการตัดวงจรของสังสารวัฏตามหลักอริยสัจ 4 คือ ตามหลักทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค และการตัดวงจรของสังสารวัฏ หลักการเจริญกรรมฐาน 2 อย่าง คือ 1) สมถกรรมฐาน 2) วิปัสสนากรรมฐาน ปฏิบัติธรรมตามแนวทางโพธิปักขิยธรรมอันเป็นหลักปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง และสามารถตัดวงจรแห่งสังสารวัฏบรรลुพระอรหันต์แล้วนิพพานไม่กลับมาเกิดอีกต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ พระครูปลัดพิเศษฐ์ อกคธมโม. เรื่องสังสารวัฏในพระพุทธศาสนา : ความสัมพันธ์และการตัดวงจร ผลการวิจัยพบว่า ความสัมพันธ์และการตัดวงจรของสังสารวัฏตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ที่ประกอบด้วยโลกุตตรมรรค 9 สามารถตัดวงจรของสังสารวัฏได้ ส่วนความสัมพันธ์และการตัดวงจรของสังสารวัฏตามหลักอริยสัจ 4 คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค โดยมีกิเลสที่เป็นสาเหตุของการเกิดกรรม และกรรมเป็นสาเหตุให้เกิดวิบากวนเวียน

อยู่ในสังสารวัฏจนกว่าจะบรรลุประนิพพาน อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิต และความสัมพันธ์และการตัดวงจรของสังสารวัฏตามหลักการเจริญกรรมฐาน 2 อย่าง คือ 1. สมถกรรมฐาน เป็นวิธีฝึกจิตให้เป็นสมาธิ มีอารมณ์อยู่ 40 อย่าง มีกสิณ 10 เป็นต้น 2. วิปัสสนากรรมฐาน เป็นอุบายเรื่องปัญญาสามารถที่จะบำเพ็ญสมาธิให้สูงขึ้นไปจนเกิดปัญญาสามารถบรรลุมรรคผล นิพพาน เพื่อนำไปสู่การหลุดพ้นทั้งปวง และสามารถตัดวงจรแห่งสังสารวัฏ คือ กิเลส กรรม วิบาก ไม่กลับมาเกิดอีกต่อไป (พระครูปลัดพิเชษฐ์ อกคฺธมโม, 2560: 144).

องค์ความรู้จากงานวิจัย

สังสารวัฏ คือ วัฏวนแห่งการเวียนว่ายตายเกิด ด้วยวงจรของกิเลส กรรม วิบาก มีองค์ประกอบ ๓ ทางคือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ โดยไม่ปรากฏเบื้องต้นและเบื้องปลาย ไม่สามารถกำหนดรู้กรอบเวลาที่แน่นอน อันเป็นจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดทั้งของสังสารวัฏและสัตว์ทั้งหลาย โดยมีวิชาและต้นเหตุเป็นสาเหตุของการหมุนวนในกระแสของการเกิดและตาย สัตว์ทั้งหลายจึงถูกขับเคลื่อนโดยวิชาและต้นเหตุดำเนินอยู่ในกระแสของการเกิดและตาย นี้ต่อไป トラบเท่าที่วิชาและต้นเหตุจะถูกทำลายให้หมดสิ้นไป วงจรของสังสารวัฏมีความสัมพันธ์ที่แยกออกจากกันไม่ได้กับหลักคำสอนเรื่อง มรรค ผล และ นิพพาน รวมเรียกว่า โลกุตตรธรรม 9 เพราะชีวิตของมนุษย์มีลักษณะเป็นวงจร คือมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตามอำนาจแห่งกรรมเท่านั้น จะเห็นว่ากรรมและสังสารวัฏมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน สังสารวัฏ คือการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์โลกทั้งหลายที่ต้องวนเวียนอยู่ในภพภูมิต่าง ๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ในพุทธปรัชญาเถรวาทเรียกสิ่งที่ยืนว่ายตายเกิดนี้ว่าจิต

ส่วนการตัดวงจรของสังสารวัฏนั้นตัดได้ 3 วิธี คือ 1) การตัดด้วยหลักไตรสิกขา คือศีล สมาธิ และปัญญา 2) การตัดวงจรของสังสารวัฏตามหลักอริยสัจ 4 คือตามหลักทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค และ 3) การตัดวงจรของสังสารวัฏด้วยการเจริญกรรมฐาน 2 อย่าง คือ สมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐานตามแนว แห่งโพธิปักขิยธรรมอันเป็นหลักปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง และสามารถตัดวงจร แห่งสังสารวัฏบรรลุประอรหันต์แล้วนิพพานไม่กลับมาเกิดอีกต่อไป

สังสารวัฏ หมายถึงการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพภูมิต่าง ๆ ของสัตว์โลกด้วยอำนาจ 3 ประการ คือ 1) กิเลส 2) กรรม 3) วิบาก โดยมีองค์ประกอบ 3 ทาง คือ ทางกาย ทางวาจาและทางใจ

ส่วนความเชื่อเรื่องวงจรสังสารวัฏที่มีความสัมพันธ์กับหลักพุทธธรรมคำสอนเรื่อง มรรค ผล นิพพาน รวมเรียกว่าโลกุตตรธรรม 9 เป็นวงจรที่มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป ความสัมพันธ์และการตัดวงจรของสังสารวัฏเพื่อบรรลुพระอรหันต์แล้วนิพพาน ไม่กลับมาเกิดอีกต่อไป

- 1) ตามหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิและปัญญา
- 2) ตามหลักอริยสัจ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธและมรรค
- 3) ตามหลักการเจริญกรรมฐาน ได้แก่ สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน

สรุป

สังสารวัฏ คือ การท่องเที่ยวไปเป็นวงกลมวนเวียนอยู่มี 3 ประการ คือ 1) กิเลส 2) กรรม 3) วิบาก มนุษย์ทุกคนตกอยู่ในวงจรแห่งสังสารวัฏ คือเมื่อมีกิเลส การกระทำของคนมีกิเลสทั้งดีและชั่ว จัดเป็นกรรมและเมื่อทำกรรมก็ย่อมต้องมีวิบาก คือผลของกรรมนั้น ด้วยเสมอ วงจรของสังสารวัฏ คือ กิเลส กรรม วิบากมีองค์ประกอบ ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจาและทางใจ ส่วนความเชื่อเรื่องวงจรสังสารวัฏมีความสัมพันธ์ที่แยกออกจากกันไม่ได้กับหลักคำสอนเรื่อง มรรค ผล และ นิพพาน รวมเรียกว่าโลกุตตรธรรม 9 เพราะชีวิตของมนุษย์มีลักษณะเป็นวงจร คือ มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป สาเหตุที่มนุษย์ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดอยู่อย่างไม่รู้จบสิ้นเช่นนี้ ส่วนความสัมพันธ์และการตัดวงจรของสังสารวัฏตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และ ปัญญา การตัดวงจรของสังสารวัฏตามหลักอริยสัจ 4 คือ ตามหลักทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค และการตัดวงจรของสังสารวัฏ หลักการเจริญกรรมฐาน 2 อย่าง คือ 1) สมถกรรมฐาน 2) วิปัสสนากรรมฐาน ปฏิบัติธรรมตามแนวทางโพธิปักขิยธรรมอันเป็นหลักปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง และสามารถตัดวงจรแห่งสังสารวัฏบรรลุพระอรหันต์แล้วนิพพานไม่กลับมาเกิดอีกต่อไป

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2534). **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาปรณวิเสโส**.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน.

พระครูปลัดพิเศษฐ์ อคฺคธมฺโม. (2560). “สังสารวัฏในพระพุทธศาสนา : ความสัมพันธ์และการตัดวงจร” บทความวิชาการ. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**. 13 (พิเศษ เล่ม 3), 144-154.

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต). (2533). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระไพฑูรย์ ธีรสฺสฺโย (คำคุณ). (2561). “ศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่องสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต. สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ (วันจันทร์). (2533). “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.